

**II. RÁKÓCZI FERENC
KÖZJOGI SZEMPONTJAI**

ÍRTA

POLNER ÖDÖN

II. RÁKÓCZI FERENC KÖZJOGI SZEMPONTJAI.

1. A Rákóczi-felkelés, vagy másképp: a Rákóczi-szabadságharc, mint már a kétféle elnevezés is mutatja, kétféle közjogi megítélésben részesült. Egyrészt mint az ország törvényes rendje, a törvényes király ellen irányuló lázadás minősített és ez a megítélés szolgált alapjául a Rákóczi Ferencet és Bercsényit jogvesztessé tevő 1715. évi XLIX. tc.-nek, mely a nevezetteket a haza ellenségeivé és honárulókká nyilvánította; másrészt mint az ország jogainak megóvását célzó szabadságharc színében tünt fel és e megítélés szolgált alapjául Rákóczi hamvai ünnepélyes hazaszállításának és az előbb említett törvényt eltörlő 1906. évi XX. tc.-nek.

Az előbbi felfogás kizárólag az alakilag érvényes tételes jogból indult ki, amelynek szempontjából a Rákóczi Ferenc vezetése alatt lefolyt mozgalmak ellenkeztek és összeütközésbe kerültek az akkor érvényben állónak tekintett tételes jogszabályok rendelkezéseivel; míg a másik felfogás az állam lényeges alkotórészét képező nemzetnek a tételes szabályokon túlmenőleg is az őt megillető eszmei vagy ú. n. természet-jogaiból indul ki és ennek szempontjából e mozgalom általában indokoltnak s jogosultnak tűnik fel. Ez utóbbi felfogás volt természetesen magáé Rákóczi Ferencé is, amint ez különféle alkalmakkor tett nyilatkozataiból és az ő befolyása alatt írt ama munkából is kitűnik, amely már halála után 1739-ben jelent meg «Histoire des révolutions de Hongrie» cím alatt, amelyben a szerző ugyancsak a címlap értelmében Magyarország törvényes kormányzatáról igaz fogalmat kíván nyújtani. E munka terminológiája szerint az ő vezette mozgalom és intézkedések «revolutio» volt, de nem volt «rebellió»; vagyis nem jogellenes lázadás, de jogosult felkelés.

2. A Rákóczi-felkelés közjogi megítélése szempontjából három irányú vizsgálatot kell tartani. Először a felkelés jogi indokait, másodsor a felkelés jogi célzatát és harmadsor a felkelés jogi eszközeit kell vizsgálni s mindezeknek alapján a felkelés jogosultságát megállapítani.

A felkelés jogi indokai kitűnnek azokból a nyilatkozatokból, amelyeket II. Rákóczi Ferenc a mozgalom megindításakor és annak folyamata alatt tett. Ilyen mindenekelőtt a «brzezany-i» manifesztum; a «Recrudescunt» szóval kezdődő körlevél a keresztyén fejedelmekhez és köztársaságokhoz; továbbá a szécsényi gyűlésen s az ónodi országgyűlésen alkotott határozatok, a meg-

ismételt béketárgyalások folyamán a nemzetközi közvetítőkkel szemben tett nyilatkozatok stb. Mindezekhez magyarázatul és felvilágosításul szolgálnak ez említett «Histoire»-nak fejtegetései.

A felkelés jogi célzata az ország többszörösen megsértett alkotmányának helyreállítása, e célból biztosítékok nyerése, az érvénytelenül létrejöttnek tekintett törvények hatálytalanítása és végül az osztrák ház uralmának Magyarországon való megszüntetése.

A felkelés eszközei között első helyen szerepel természetesen maga a fegyverfogás és ennek irányítása, azután a megbékélésre vonatkozó tárgyalások; a szécsényi gyűlésen megalkotott szövetség; az erdélyi fejedelmi szék betöltése; az Ónodon tartott gyűlésen az osztrák háznak ú. n. «abrenunciatio»-ja és egyelőre az interregnum kimondása s ez alatt az ország kormányzatának szabályozása és vezetése.

3. A felkelés indokai mindenekelőtt az 1703. május 12-én kelt manifesztumból tűnnek ki, melyet II. Rákóczi Ferenc még Lengyelországból Brzezanyból (Kelet-Galiciában, Lembergől délkeletre) küldött be, felhíván abban a haza minden lak sát a fegyverfogásra a haza mellett (penes pátriám, nationem, libertatém) az idegen nemzet (extera natio) ellen, amelyről mindenki tapasztalhatta, hogy Magyarországon a közállományt (in regno Hungáriáé communem statum) emberi és isteni törvények ellenére elnyomni igyekeznek.

Lényegileg ugyanezek az indokok tűnnek ki azon felhívásból, melyet Naményből 1703. július 18-án Szabolcs vármegye nemességéhez intézett.¹

Általában a felkelés indokait hasonlóan jelöli meg a «Recrudescunt», csak hogy ebben azok a sérelmek, amelyek Magyarországnak az idegen nemzet által való elnyomását jelentik, már részletezve is vannak.²

Kezdi azzal, hogy miután az osztrákok (Austriaci), értve ez alatt az osztrák házat, az ország előkelőinek behálózással elért kétes támogatása (irretito lubrico favore procerum regni) folytán Magyarországon a királyi felségjogokat elnyerték, századok óta mindig az ország szabadsága ellen mesterkedtek (dolosas semper avitae regni libertati perniciose struxisse technas) és túltéve magukat a királyi diplomák korlátain (effractis diplomatibus regii cancellis), erőszakosan elfoglalták a birtokokat, a bennszülötteket a méltóságoktól megfosztották, szokatlan külföldi törvényeket hoztak be, s elv s élheteretlen adóterhet róttak ki, végül az országnak a szabad királyválasztásban századok óta fennálló szabadságát rettegéssel kieszközölt beleegyezés mellett az örökösödő uralommal cseréltették fel és az Arany Bullának azt a záradékát, mely a törvények megsértése esetén szabad ellentállási jogot biztosított, megfosztva az ország előkelőinek szabad elhatározási lehetőségét, azok beleegyezésével eltörülték.

A különféle sérelmek részletezése azután kiterjed többek között arra, hogy az országgyűlés mellőztetett s helyette az országot dicasteriumok és idegen hatóságok — az osztrák udvari tanács és az osztrák pénzügyi kamara — kormányozzák, intézkedéseiknél a magyarok mellőztetnek, mint p. o. a karló-

cai béke megkötésénél; adót vetnek ki országgyűlésen kívül; a törvényes bíróságok mellőztetnek és magyar honfiak a törvények ellenére a külföldi idegen bíróság elé állítatnak (ez különösen személyes sérelme is volt Rákócziaknak); idegen katonaság tartózkodik az országban idegen parancsnokok alatt, a töröktől visszafoglalt birtokok (neoacquistica) idegeneknek adatnak stb.

Ez indokok később is ismételtetnek s még kibővülnek, különösen a Szécsényben megtartott gyűlést 1705. július 1-én kelt összehívó levélben,³ annyiban, hogy ott Rákóczi különösen rámutat az 1687. évi törvényekbe a «prout conventum fuerit» szavakkal jelzett ú. n. revizionális záradéknak egyoldalúan, az országgyűlés hozzájárulása nélkül történt beiktatására, amely záradék szerint a király csak úgy tartozik az ország törvényeit megtartani, ahogyan azok használata és értelme tárgyában az országgyűléssel megegyezik; továbbá az ónodi gyűlésnek 1707. évi június 14-iki, I. József királyságát «abrenunciáló» határozatában, amelyekben I. József királlyá koronáztatásának és királyságának eredeti érvénytelenségét is megállapítják.

Az említett revizionális záradék aggályosságát különösen kiemeli az a közjogilag magas színvonalú érvelés, melyet 1705. december havában Rákóczi biztosai a béketárgyalásokat közvetítő angol és holland követekkel szemben kifejtettek.⁴

4. Ez indokok közjogi szempontból két csoportba oszthatók:

Az egyik csoportba sorolhatók azok a sérelmek, amelyek csupán belső-alkotmányjogi vonatkozásúak, vagyis azok, amelyek a törvényeknek megsértését, vagy alkotmányellenes meg nem tartását jelentik. Az ilyen sérelmek «nemzeti» uralkodók részéről is elkövethetők, vagyis olyan uralkodók részéről, akik csak egy államnak az élén állnak s ezen állam uralkodó nemzetének tagjai.

A másik csoportba sorolhatók azok a sérelmek, amelyek nemcsak az alkotmány egyes szabályainak megszegését jelentik, hanem az alkotmányt magában foglaló egész államiságnak megtagadását is, amelyek mint az államon kívül álló hatalom részéről jövőek más államiság érdekében állnak. Az ily sérelmek főleg olyan uralkodó részéről követhetők el, aki egyúttal valamely másik állam hatalmával és tényezőivel is rendelkezik, akinek tehát ebbeli cselekményei ama másik államban elfoglalt uralkodói állásából folynak s a sérelmezett állam szempontjából azzal szemben tulajdonképpen ellenséges jellegű cselekménynek, ellenséges tettek minősülnek, ugyanolyannak, mint bármely ellenség részéről jövő hódítás, alávetés. E sérelmeket külső állam jogiaknak, tulajdonképpen nemzetközi jogiaknak minősíthetjük.

E különbség megtétele igen fontos, mert mind a kétféle sérelemmel szemben támadhat ellentállás a nemzet tagjai részéről, amely ellenkezik a formai jogrenddel és amely a formai lázadás jellegével bír, de természetes, hogy egészen más erkölcsi, sőt jogi megítélés alá kell esnie a nemzet tagjai ama magatartásának, amellyel ellenséges jellegű cselekménnyel szemben az, állam önállóságát védve jönnek ellenkezésbe a fennálló törvények formai

rendelkezéseivel, mint annak, amelyet ilyen állami érdek védelmezése nélkül követnek el a törvénybe ütközően a törvényes hatóságoknak való ellenszegüléssel.

Az előbbi esetben a formai lázadás magasabb rendű állami érdek védelmében követetik el, mint amily érdeket elégit ki a lázadók által megsértett jogrend.

Az állampolgárok kötelessége, mely a magasabb rendű állami érdek kielégítését követeli, így ellentétbe kerül azoknak ama kötelességével, mely az alacsonyabb rendű érdek megóvását kívánja, s hogy a kötelességek emez összeütközése esetén melyeknek kell elsőbbséget adni, a felett alig lehet kétség és a magyar nemzet közvéleménye, amelynek történelmében a mohácsi katasztrófa után ez a kötelességösszeütközés ismételten előfordult, ezt már régen eldöntötte az által, hogy ez esetekben előállott mozgalmakat, felkeléseket nem jogosulatlan lázadásoknak, hanem erkölcsileg jogosult szabadságharcnak, vagy függetlenségi harcoknak minősítette.

Hogy az ily összeütközés előfordulhat és történelmünkben ismételten előfordult, annak oka az államélet természetes és észszerű követelményeivel ellenkező az a helyzet, amely abban áll, hogy több országnak uralkodója, tehát egyik alkotóeleme és legfőbb államhatalmi tényezője azonos. Csak ebben a természetellenes helyzetben állhat az elő, hogy több ország közös uralkodója az egyiknek uralkodói minőségét és hatalmát arra használja fel, hogy a többinek önálló államiságát elnyomja, megsemmisítse s azt vagy az előbbinek, vagy az összes országaiból alkotandó új államnak alávetni igyekszik és ezáltal azon országokkal szemben, melyeknek államfői minőségében önállóságukat megóvni kötelessége lenne, valóságos ellenségként viselkedik.

Abban a kapcsolatban, amelybe a mohácsi vész után előbb Magyarország egy része, azután később egész Magyarország az osztrák tartományokkal jutott és volt egészen a világháborút követő összeomlásig, ez volt a helyzet s annak kikerülhetetlen következményei, sajnos, igen gyakran előállottak.

5. A Rákóczi-felkelés felsorolt indokai között a sérelmeknek mind a két jellemezett csoportja előfordul; túlnyomóak mégis azok, amelyeket mint külső állam jogiakat jellemeztünk.

Amit e tekintetben a Rákóczi-felkelés közjogi indokait feltüntető nyilatkozatok megállapítanak, bár kiszínezettek, de lényegileg nagyrészt való tények, melyek szinte köztudomásúak, a magyar történetírás által régen megállapítottak és az osztrák történetírás által is elismertek, csupán más világitásba helyezettek.

A király kezébe helyezett államhatalmat osztrák házbeli királyaink akkor és addig, kezdettől fogva mindig a külföldről, jóformán egészen idegen szervekkel és tényezőikkel intézték, amelyek mellett egyes magyar államhatalmi szervek formailag ugyan megmaradtak, de amazokkal szemben teljesen alárendelt helyzetbe kerültek. Az állami végrehajtó hatalom leghatékonyabb

szerve, kényszerítő eszköze, a fegyveres erő, mint magyar katonaság fokozatosan majdnem egészen elenyésztetett s helyébe Magyarország idegen állami hatalom rendelkezése alá eső fegyveres erővel árasztatott el, mintha meghódított ország lett volna amennyiben némi magyar katonaság mégis megmaradt, az idegen állami hatalom rendelkezése alá helyeztetett.

Gr. Kolonicz Lipót esztergomi érsek.

A királyi hatalomban érvényesült idegen államhatalmat ellensúlyozó másik önálló hatalmi szervnek, az állam népét, bár csak rendi korlátok közt, de mégis képviselő országgyűlésnek működése a lehető legszűkebbre szorított, annak akkor legbefolyásosabb része, a főrendek táblája külföldi főurak formai honosításával megtöltetett, akik lélekben mindig ide-

genek maradtak és az idegen uralkodó érdekeinek képviselőivé váltak az országgyűlésen.

A töröktől visszafoglalt területeken a magyar kincstárra szállt és magyaroktól különféle címen elkobzott birtokok túlnyomólag idegeneknek vagy olyan magyaroknak adományoztattak, akik az idegen uralkodó és hatalmi tényezői érdekeinek szolgálatában állottak.

Mindez pedig nem azzal a céllal történt, hogy a magyar nemzet erősíttessék és gyarapíttassék.

Magyarországnak az idegen állami hatalommal való kormányzását hosszú időn keresztül igyekeztek azzal indokolni és elfogadhatóvá tenni, hogy mindaz, amit külföldi királyaink idegen államhatalmi szerveikkel végeztek, a magyar közjog szerint is a királynak felségjogaiba tartoznak. Ezeknek gyakorlatában pedig országgyűlésileg korlátozhatók nem voltak s e felségjogokból kifolyólag királyaink jogosítva voltak jogaikat az ő általuk felállított szerveik útján gyakorolni.

Ez az okoskodás nagy hibában szenved. Mert abból, hogy valamely jogosítvány a magyar közjog szerint királyi felségjog volt, még nem következett, hogy azt Magyarországon idegen uralkodó minőségében gyakorolhatta. Azáltal, hogy Magyarország mint teljesen önálló ország a mohácsi vész után és később is külföldi uralkodókat választott királyául, az uralkodói jogoknak ily összevegyítését nem mondta ki és habár volt is néhány kétes és homályos törvényünk, amelyekből ily összevegyítést következtetni lehetett volna, ezek mint kivételek az általános elvet még sem dekretálták. Az alkotmányunk rendi volta sem hozta ezt magával; mert igaz, hogy a rendi felfogás mellett a király és az ország rendi mint megkülönböztetett jogalanyok léptek egymással szemben, mégis Magyarország királyának fogalma, annak méltósága és jogai egészen határozottan fenntartottak, a nélkül, hogy ez alapot adott volna annak a, különösen a német birodalomban nem alap nélkül kifejlődött patrimonialis felfogásnak, mely az országot és népét az uralkodók és családjuk magántulajdonául tekintette, amelyben hitbizományszerű örökösödésnek lehet helye. A magyar királyság fogalmának és méltóságának ilyen fenntartása megkövetelte, hogy Magyarország királya összes jogait megkülönböztetve, a magyar államhatalomból kifolyó szervek által gyakorolja még akkor is, ha e jogokat az országgyűlés, vagyis a rendek összeségének közreműködése nélkül mint ú. n. fenntartott (rezervált) felségjogokat bírta.

A magyar királyság fogalmának és jogosítványainak eme külön fenntartásából folyó azt a természetes követelményt, hogy a királytól függő államhatalmi szervezet és pedig úgy az intézkedő kormányzati és más hatósági tagozat, mint a végrehajtó közeg, a fegyveres erő, a magyar állam tagjaiból s ne idegenekből alkottassék meg, azt számos, királyi hozzájárulással megalkotott törvényünk kimondta és e törvények megtartását királyaink az esküvel megerősített hitlevelekben megígérték.

Teljesen következetes és indokolt tehát az az álláspont, hogy amennyiben királyaink az önálló magyar államiségnek ezt a követelményét nem tel-

jesítették s ez által az önálló magyar államiság eszméjével ellentétbe helyezkedtek, tulajdonképp a magyar állam ellenségeiként jártak el és az, amit e tekintetben az ónodi országgyűlés abrenunciáló nyilatkozata megállapít, hogy: «az osztrák ház királyi hatalmával visszaélve, az országnak nem annyira királyaként és védőjeként, hanem nyílt ellenségeként viselkedett», nem túlzó frázis, hanem, sajnos, szomorú valóság volt.

6. Hogy a magyar önálló államiságnak osztrák házbéli, idegen királyaink által történt megsértését és tagadását úgy kell felfogni, az nemcsak az imént idézett ónodi nyilatkozatból tűnik ki, annak Rákóczi Ferenc, ha nem is adott teljesen szabatos kifejezést, kétségtelen tudatában volt, vagy legalább is tudat alatt homályosan sejtette és érezte.

Rákóczi felfogása Magyarország közjogi viszonyairól általában megfelelt kora felfogásának. Ez a Verbőczy Hármaskönyvében kifejtett tanon alapult, melyben a rendi felfogás kettősségének nyomai is megvannak, de amely általában véve mégis a királyból és népből (populusból) álló állam egységének a szent koronával megjelölt eszméjéből indul ki.

Rákóczi közjogi felfogásának ismeretére igen jó tájékozást nyújt az általa befolyásolt és az ő szellemében halála után kiadott már említett munka: «Histoire des revolutions de Hongrie», amely alcíme szerint Magyarország kormányzatának képét is kívánja nyújtani. Bevezető szavaiban rámutat, hogy Magyarország közjogi viszonyainak megítélése szempontjából szükséges történetét, különösen pedig azokat a törekvéseket ismerni, melyek törvényes kormányzatának felforgatását vagy fenntartását célozták.

Felfogása szerint a főhatalom (suprême Autorité) Magyarországon megvan osztva a király és a nemzet között, amennyiben törvényeket csak a király és országgyűlés együttes megegyezésével lehet alkotni. Ennek bizonyítékaul idézi a Hk.-nek ide vonatkozó, valamint a nemesek sarkalatos jogait megállapító tételeit, az országgyűlés adómegajánlás! jogát s a nádor jogállását szabályozó, a háborúindításhoz az országgyűlés beleegyezését megkívánó, a tisztségekből az idegeneket kizáró, a honosok felett belföldi bíraskodást előíró törvényeket, különösen az 1608. évi koronázás előtti törvénycikkeket s az ennek alapján kiadott későbbi királyi hitelleveleket s ezek között I. Lipótét is és a királyi eskü szövegét, úgy amint azt I. Ferdinánd és az ő utódai egészen I. Lipótig letették.⁵ Különösen méltatja a királyválasztások közjogi jelentőségét, valamint az Arany Bulla ellentállási záradékát, amely két intézkedés felkelésének egész folyama alatt igen sokat foglalkoztatta.

Előadja, hogy az osztrák ház Magyarországon való uralmát egyrészt örökösödési szerződésekre (I. Mátyás és Frigyes császár, valamint II. Ulászló és I. Miksa főherceg s későbbi császár között), másrészt hódításra alapítja, cáfolja e felfogást s rámutat, hogy az e házbéli királyok I. Ferdinándtól I. Józsefíg mind választással nyerték el a királyi széket (129—131. lap). Ez az állítás lényegileg megfelel a valóságnak, nem tekintve azt, hogy a királlyá tételnél nem használták mindig a «választás» szót.

Az osztrák ház fiági örökösödését kimondó 1687: 2. és 3. tc.-eket, valamint az Arany Bulla ellentállási záradékát eltörölő 4. te.-et nem tartja érvényesen létrejött törvényeknek, miután azokat fenyegetéssel és erőszakkal kényszerítették ki. B tételére más vonatkozásban még vissza kell később térnünk s itt elegendő csak megemlítenünk.

A király és a népe közötti viszonyt megegyezésen alapulónak tartja, s megállapítja, hogy mikor a királyok megtartották e megegyezéseket, mindig béke és jólét volt; az ellenkező eljárás mindig lázongásra vezet (2. lap).

Nézete szerint szabad nép fejedelméhez az az elv méltó, hogy «nem a köztársaság van a fejedelemért, hanem a fejedelem a köztársaságért» (30. lap).

Ezt az elvet már a középkorban felállították és a fejedelmek kormányzatóról («De regimine Principum») írt s Aquinói Tamásnak tulajdonított munka is megállapítja, hogy «regnum non est propter regem, sed rex propter regnum».

Hogy e munkában foglalt elvek hatással voltak Rákócziakra, az feltehető; hiszen éppen úgy, mint ő, az e munkában kifejtett felfogás is a legjobb kormányformául a választási monarchiát tekinti s Rákóczi I. Lipót uralkodásának egyik legfőbb sérelméül éppen azt tartotta, hogy a királyválasztás helyébe a trónörökösödést hozták be.

Ama másik elvet, — melyet ugyancsak megtalálunk már a középkori egyházi íróknál (Lauterbach Manegoldnál, Salisbury Jánosnál, Aquinói Tamásnál stb.), hogy a jogosulatlan vagy zsarnok uralkodó meg is fosztható az uralomtól s melyet azután a XV. és XVI. századbeli ú. n. «monarchomachok» fejlesztettek tovább, — nyíltan ugyan nem mondja ki, de hogy elfogadhatónak tartja, abból következtethető, hogy három király elmozdításának esetét (Salamonét, I. Mária kényszerített lemondását és Zsigmond fogságba vetését) és helyökbe más királynak (I. Gézának, majd I. Lászlónak, II. (kis) Károlynak és nápolyi Lászlónak) választását előadván (23., 64., 72. 1.) ezekhez semmi helytelenítő megjegyzést nem tesz; II. Károly megöletése esetében pedig a visszahelyezett Máriának való örömteljes hódolásért a népet az állhatatlanság vádjával illeti és azután Máriának és anyjának elfogatását s két párthívőknek ez elfogatás alkalmával történt megöletését mint az ég büntetését tünteti fel (66. 1.).

Tekintettel arra, hogy az itt jelzett elveket egészen Vagy részben a XVI. és XVII. századbeli kiváló jezsuita állambölcseleknél, Suareznál, Marianánál is megtaláljuk, nem lehetetlen, hogy Rákóczi ez elvekről már akkor értesült és azok már akkor megfogamzottak lelkében, mikor ifjúkorában gimnáziumi és egyetemi tanulmányait négy éven át jezsuita vezetés és felügyelet alatt folytatta, bár arra, hogy e kérdésekkel már akkor foglalkozott volna, önéletrajzában adat nincs. Abba a túlzásba, mely a zsarnok uralkodó megöletését is megengedő Salisburyt és Marianát jellemezte, ő sohasem esett bele.

Rákóczi közjogi felfogásában sokszor szerepel «Magyarország szabadsága», «libertas Hungariae». Nyilatkozataiban és beszédeiben nem egyszer ismétli, hogy ő csak Magyarország szabadságáért foggott fegyvert.

A szabadság alatt nem annyira az alkotmányos belső szabadságot, vagyis az egyes állampolgárok személyes szabadságát, avagy az állam népének, vagy egyes osztályainak, a közjogilag jogosult rendeknek az államhatalom gyakorlásában való részvételi lehetőségét kell érteni, bár elég gyakran e vonatkozásban is előfordul, hanem inkább az állam egészének külső szabadságát, más állami hatalomtól való függetlenségét, állami önállóságát és midőn e műben vázoltatnak azok a sérelmek, melyeket idegen királyaink az «ország vagy a nemzet szabadsága» ellen elkövettek, akkor többnyire nemcsak, vagy nem is annyira a belső alkotmányjogi szabadságról, hanem inkább e külső szabadságról, állami függetlenségről van szó.

Az abból folyó visszasságokra és károokra, hogy az országnak idegen és különösen német királyai voltak, a jelzett mű ismételten rámutat.

Kiemeli, hogy a mohácsi vést követőleg állandóvá vált az idegen királyság és ez által a királyok és az alattvalók érdekei mindig ellentétesek lettsk. Az első osztrák házbéli királynak, I. Ferdinándnak megválasztását nem is tartja a nemzet szabad akaratából történtnek.

Már az ő uralkodása alatt tele volt az ország panaszokkal és sérelmekkel a törvények meg nem tartása miatt, s ezeknek tanúságául ismerteti az 1559. és 1563. évi törvények egyes cikkelyeit (1559: 2—5., 1563: 34., 37. te), mint a «haldokló szabadság utolsó sóhajait» (143—151. 1.).

A magyarság így két ellenség közé jutott s mindig kétfelé kellett védekeznie, a bécsi udvar és a törökök ellen. A török elleni hadakozásokban a magyarság gyengülése az ezt előidéző osztrák tanácsnak csak örömet okozott, mert ez által mind a két ellensége (magyar és török) pusztult (233. lap).

A magyaroknak e szerint csak két útjuk volt, vagy egyrészt elpusztíttatni és szolgaságra hurcoltatni a török által, másrészt kitenni javaikat, szabadságukat és országukat a bécsi udvar önkényének, vagy pedig védeni magukat mindkettő ellen, hogy megoltalmazzák azt, ami az embernek a legszentebb (272. lap).

I. Lipót uralma alatt játszotta a magyar szabadság (állami önállóság) utolsó szerepét, de ez hosszú és véres volt (201. lap). Kezdődött azzal, hogy az osztrák tanács Magyarország önálló kormányát egészen mellőzte és az osztrák ház korlátlan hatalmának vetette alá (213., 334. lap) és végződött az osztrák ház örökösödési jogának fenyegetéssel és erőszakkal kikényszerített törvényben való kimondásával és az Arany Bulla ellentállási záradékának eltörlésével (337—343. lap).

Az örökösödési jognak kimondása főként azért volt sérelmes, mert annak azt a jelentőséget adták, hogy az országot az osztrák ház mint nagy részben fegyverrel megszerzett magántulajdont bírja, amelyet a tulajdonos teljesen szabadon, minden korlát nélkül használhat, kormányozhat és amellyel rendelkezhetik, s az osztrák ház mindent megtett a magyar néppel, amit a nemzetközi jog megenged a győzőknek a legyőzöttekkel szemben (375. lap).

Mindebből kétségtelenül kitűnik, hogy Rákóczi, habár teljesen szabato-

san nem is formulázta meg, de mégis érezte, sejtette, hogy felkelésének igazi oka ama ferde és visszás helyzet, amely két állami alakulat uralkodói állásának egy személyre ruházása következtében állott elő és amelyből kifolyóan lehetséges volt, sőt tulajdonképpen szükségszerűen következett a személyileg azonos uralkodónak az a törekvése, hogy egyik uralkodói minőségben bírt állami hatalmát mint egységeset a másik állam népére is kiterjessze, azt mintegy ellenség módjára magának alávesse.

7. E közjogi felfogásból szinte önként folyik a Rákóczi-felkelés közjogi vizsgálatának második tárgya, t. i. a felkelés jogi célzata.

A felkelés célzata elsősorban a többszörösen megsértett alkotmánynak, «az ország szabadságának» helyreállítása, másodsorban azonban annak a helyzetnek megszüntetése volt, amely az alkotmánynak, az «ország szabadságának» megsértését lehetővé tette és előidézte.

Az «ország szabadságának» helyreállításával, ami alatt, mint jelezve volt, az állami önállást is kell érteni, a felkelés indokai megszűntek volna. Miután azonban kétszáz év tapasztalatainak tanúsága szerint e szabadságnak és önállóságnak az uralkodók által elfogadott törvényekben történt kimondása és az uralkodók részéről ez irányban ünnepélyesen adott biztosítások nem bizonyultak elégségeseknek, mert e törvények és biztosítások többnyire nem voltak elég szabatosak s mind félremagyarázhatók voltak, ennél fogva egészen természetes, hogy a felkelés célja annak a helyzetnek a megszüntetése lett, amely a jelzett következményeket előidézte, vagyis az idegen uralomnak és ez idegen uralmat megtestesítő osztrák házbeli királyok uralkodásának megszüntetése.

Nagyon kérdéses, vajjon az a célzat, hogy az ország állami önállása helyreállítsák és biztosítsák, eléretett volna-e az által, hogy az osztrák házbeli király uralkodása helyébe a bajor választófejedelemnek királyságát, vagy egy más külföldi fejedelemét helyezik, amint ez a tervezgetések során felmerült, mert végre azok is csak idegen fejedelmek voltak, habár talán az állami önállóság tekintetében az onnan jövő veszély kisebb méretű is lett volna. De ezek a megoldások csak tervek maradtak s az a határozat, amely végül az osztrák ház uralkodásának megszüntét kimondotta, az ónodi «abrenunciatio» a kérdést egyelőre nyitva hagyta, amennyiben az abrenunciatioval kapcsolatban egyelőre az «interregnumot» mondotta ki.

Közjogilag e szempontból az állami önállóságot mindenesetre Rákóczi-nak királlyá választása biztosította volna legjobban, aminek gondolatát azonban ő elhárította magától. Hogy azután ez, ha megvalósult volna is, az akkori viszonyok és politikai körülmények között maradandóan fennállhatott volna-e és hogy idegen fejedelmi családban nem éppen ebből a szempontból keresett-e maga Rákóczi is király jelölt et, az más kérdés.

8. A felkelés következtében megindult béketárgyalások folyamán, különösen az 1706. június és július havában Nagyszombatban tartott konferencián felmerült Rákóczi részéről a kívánság, hogy a királyválasztási és ellentállási jog visszaállítása mellett az ország szabadságát külföldi hatalmak biztosítsák.

II. Rákóczi Ferenc.
(A Histoire des revolutions I. kötetéből.)

Ez a felkelés eredeti célzatának bizonyos mértékű megszorítása volt, mert e mellett az osztrák ház uralmát hajlandók voltak tovább is elfogadni.

Ha a felkelés indoka csupán belső alkotmányi sérelem és célzata e sérelem megszüntetése lett volna, akkor az ily kívánság bizonyára nemcsak szokatlan, de nem helyénvaló is lett volna. És ebből a szempontból az uralkodónak ellenkezése e követeléssel szemben indokolt volt. Azonban e tekintetben is figyelembe kell venni, hogy nemcsak belső alkotmányjogi sérelemről, hanem az ország állami önállóságának elnyomásáról, tehát tulajdonképpen nemzetközi sérelemről és e nemzetközi sérelem megszüntetéséről volt szó és ebből a szempontból e követelés egészen más színben tűnik fel.

Hogy nemzetközi sérelemnek megszüntetést és az ez által előálló nemzetközi jogállapot fenntartását idegen államok nemzetközileg biztosítsák, az már akkor is szokásos volt. E szempontból tehát egészen indokolt, hogy Rákóczi ilyen nemzetközi biztosítást kívánt, annál inkább, mert csak a belső alkotmányjognak megfelelően addig megnyert biztosítások egyáltalában nem bizonyultak elég hatályosoknak. Hogy a bécsi udvar az ily biztosítást mindig ellenezte, az viszont egészen érthető, mert hiszen az ő álláspontja szerint az uralkodó egységes hatalmának Magyarország minden külső állami önállóság nélkül alá volt vetve, ez álláspont szerint tehát semmiféle nemzetközi sérelemről, viszonyról és közbenjárásról szó sem lehetett. De maga az a tény, hogy ezt a követelést elfogadhatatlannak minősítették, tanúsága annak, hogy az osztrák államhatalmi tényezők Magyarország közjogi helyzetét már akkor is hogyan fogták fel, pedig éppen az, hogy az ú. n. béketárgyalásokat is osztrák tényezők irányították és azok határoztak benne, bizonyítéka annak, hogy ezt az egész viszonyt nem lehet egy állam belső hatalmi tényezői közti viszonynak felfogni, hanem az lényegileg külső államjogi, nemzetközi viszony volt.

Már az országgyűlésnek Ónodra Rákóczi által történt összehívása után, 1707. március havában megengedte I. József, hogy e tárgyban néhány hozzá hű magyar főúr Bécsben tanácskozással gyűljön össze. Ezek az általuk kidolgozott «Opinio»-jukban javasolták, hogy tekintve az országban fennálló nagy bizalmatlanságot, fogadja el József a felkelők által kívánt kezességet, azt mint nemi példa nélkül jelezték s rámutattak, hogy a bécsi békéért Ferdinánd mint Belső-Ausztriának akkor független fejedelme szintén kezességet, 1618-ban pedig maga az osztrák udvar ajánlotta fel Bethlen Gábornak a pápa, továbbá a spanyol, francia és lengyel királyok kezességét.

Mindannak dacára a bécsi udvar nem fogadta el a kezességet, melynek legnagyobb ellenzője báró Seilern volt, 1705. június 3-án osztrák kancellár.⁶

9. Nem annyira a felkelés tudatosan kimondott célja, mint inkább jogi indokaként szerepel az a felfogás, amely I. Józsefnek 1687-ben királlyá történt megkoronáztatását, a királyi széknek az osztrák-ház fiágában az elsőszülöttség rendje szerint való utódlását kimondó 1687. évi 2. és 3. törvénycikkeket, valamint az Arany Bulla ellentállási záradékának eltörlését kimondó 1687. évi 4. te.-et érvényteleneknek minősítette.

Miután azonban az érvénytelenség megállapítása csak a felkelés sikerültével lett volna elérhető, az egyúttal a felkelésnek célját is képezte.

Az említett törvények és intézkedés jogi érvénytelenségét valló álláspontnak igazolására szolgáló érveket részletesen meg lehet találni az említett *Histoire des revolutions*-ban (kis kiadás, I. k. 369—372. lap) nyolc pontban. Ezeknek részletes ismertetését mellőzöm; legtöbbje erőltetett s csak az első kettő és a hetedik olyan, amely jogilag számbajöhet.

Az első kettő az illető törvények kieroszakolt és retteggetéssel kényszerített voltában találja azok érvénytelenségének okát.

Általános jogelvek szerint az erőszak, megfélemlítés, megtévesztés (*vis, metus, error*) a jogcselekmények érvénytelenségének okai lehetnek.

A kényszer és befolyás melletti törvényalkotás kifogása pedig valóban nem volt alaptalan.

Meg lehet ugyanis állapítani, hogy e törvények nem jöttek létre az akkor jogosult nemzetnek teljesen szabad akaratából. Amint a történelmi adatokból kétségtelen — se tekintetben különösen értékesek a magyar közjog szempontjaival különben egészen ellentétes szempontokat követő osztrák Turbának az adatai⁷ — az országgyűlés elemeit e törvények megalkotására különféle kedvezésekkel (címek, állások, birtokok adományozásának kilátásba helyezése, pénzzel megfizetés stb.) nyerték meg s más lehető módon dolgozták meg. A Carafa nevéhez fűződő megelőző debreceni és eperjesi vérengzések és sarcolás, az egész országnak, nemkülönbén Erdélynek német katonasággal megszállása, az uralkodó és osztrák hatalmi tényezői részéről hangoztatott az a felfogás, hogy jogában volna Magyarországgal szemben mint meghódított országgal bánni, valóban oly körülmények voltak, amelyek az országot képviselő jogosult testületnek elhatározását kétségtelenül befolyásolták és szinte kizárták annak lehetőségét, hogy az országgyűlés másként határozhasson.

Ily körülmények között méltán lehetett állítani, hogy a szóban forgó törvények mint kényszer hatása alatt s nem a nemzet szabad akaratából létrejöttek megtámadhatók, ámde ennek a megállapítása csak újabb törvénnyel történhetett volna, mert a szóbanforgó törvények külsőleg szabályszerűen létrejötteknek látszottak.

Ennélfogva a Rákóczi-felkelésnek azt az álláspontját, hogy e törvények érvénytelenek, csak mint e törvények megtámadását lehet minősíteni, aminek célja éppen az volt, hogy ennek folytán e törvények érvénytelensége megállapíttassék. Csakhogy ennek az érvénytelenséget megállapító újabb törvénynek létrejövele csak ugyanazon államhatalmi tényező hozzájárulásával történhetett volna, amely a befolyásoló és kényszerítő cselekményeket a maga érdekében elkövette és éppen e hozzájárulásnak elérése, illetve kikényszerítése is egyik céljául tűnik fel a felkelésnek.

Hogy azután ez is a kényszereszközök alkalmazásához folyamodott, azt már csak a «*vim vi repellere licet*» elve indokolhatta.

Az 1706. június és július havában folytatott nagyszombati alkudozásokban csakugyan szerepelt az a követelés, hogy az 1687. évi országgyűlésen alkotott örökösödési és az ellentállási záradékot megszüntető törvények törültesenek el. Ezt a követelést azonban az uralkodó részéről kiküldött biztosok nem fogadták el és így ennek országgyűlési törvényben való kimondása elmaradt.

Nem történt ez meg későbbben sem, sőt ellenkezőleg, az 1715: 1., 2. és 3. tc.-ek azokat kifejezetten mint érvényeseket ismerték el.

Az 1687. évi törvények és intézkedés érvénytelenségét valló felfogás jelzett indokai közül még egy a figyelemre méltó. Ez különösen I. Józsefnek az 1687. évi országgyűlésen történt királlyá koronázására vonatkozik, melyet Rákóczi és hívei szintén érvénytelennek és ennél fogva József királyságát törvénytelennek tekintették. E szerint I. József királysága azért is törvénytelen volt, mert a koronázási esküjébe és később a hitlevelébe olyan záradék vétetett fel, amely a királyságát feltételessé tette, a feltételt pedig, melytől királysága függött, nem teljesítette.

A záradék, amelyről itten szó van, az az ú. n. revizionális záradék, amely szerint a hitlevélben és az esküben a király a már megalkotott és ezután megalkotandó törvényeknek megtartását csak annyiban ígéri meg, amennyiben azok használata és értelme szerint az országgyűléssel megegyezik. Ennek a záradéknak az volt az értelme, hogy az újonnan megkoronázott király a már megalkotott törvényeket nem tartozik megtartani mindaddig, míg előbb azok értelme iránt az országgyűléssel meg nem egyezik. Ha valamely törvénnyel szemben tehát kifogásai volnának és ennek értelmezése iránt nem egyezik meg az országgyűléssel, akkor azt egyáltalán nem köteles megtartani és így a király minden törvény megtartásának kötelezettsége alól kivonhatja magát, csak az kell hozzá, hogy a király ennek értelmét kérdés tárgyává tegye és az iránt az országgyűléssel ne egyezzen meg, ami természetesen tőle függ. Ez a záradék tehát alkalmas arra, hogy a hitlevélben és esküben foglalt alkotmánybiztosítást minden erejétől és így értékétől megfossza.

Ez volt ennek a záradéknak az értelme úgy, amint azt Königsberg német birodalmi alkancellár kezdeményezte, Strattmann osztrák és Kinsky cseh kancellár az országgyűlés hozzájárulása nélkül az eskübe és az utólagosan kiadott, de a valóságnak meg nem felelően antedatált hitlevélbe beleszövegezték és felvették.⁸

E záradéknak veszélyességét már maga az 1687. évi országgyűlés is felismerte mindjárt, mihelyt a koronázás után annak tudomására jutott, de annyi ereje már nem volt, hogy a befejezett tényen változtatni bírjon.

A záradéknak erre a valósággal becsempészésére utal Rákóczi is 1705. évi július i-én kelt, az ország rendéit a Rákoson tartandó országgyűlésre összehívó levélben. E levélben a záradékbeiktatásból származó következményt ugyan logikusan vonja le, de a gondolatmenet, amellyel ezt teszi, nem egészen találó és meg volt cáfolható s már ezért is hatástalannak kellett maradnia.

A következmény ugyanis az, hogy ennél fogva I. József királysága törvénytelen, a gondolatmenet pedig, amelynél fogva ezt kell megállapítani, az, hogy e záradék által I. József kirekesztette magát a törvények hatályából és így elégtelenné tette magát az országlásra. Kissé homályos, hogy e gondolatmenet mit jelent. Jelentheti, amint ezt p. o. az egyik békeközvetítő, Stepney bécsi angol követ, kormányával közölte,⁹ azt, hogy a királyság attól a feltételtől vált függővé, hogy az újonnan megkoronázott király a törvények értelmezése iránt az országgyűléssel megegyezzzék, s ha nem egyezik meg, megszűnik a királysága. Miután pedig addig I. József megkoronázása óta egyáltalán nem tartatott országgyűlés, tehát meg sem kíséreltetett a megegyezés, sőt ily megegyezés közte és az országgyűlés közt később sem jött létre, a feltétel, melytől királysága függött, be sem következett.

Nyilvánvaló, hogy ez a gondolatmenet erőltetett s hogy József királysága ezen az alapon nem volt jogilag megtámadható.

Sokkal inkább volt megtámadható azon az alapon, hogy az ő országgyűlési koronázás által való királlyá tétele azért nem törvényes, mert azok a feltételek, amelyek mellett megkoronáztatott, nem voltak az országgyűlés által elfogadott feltételek, amennyiben az ő esküjébe belevétezt az addig szokásos és az országgyűléstől ez alkalommal is kívánt eskütől eltérő, az eskü jelentőségét értéktelenné tevő olyan záradék, melyhez az országgyűlés hozzá nem járult és amennyiben az általa a koronázást megelőzőleg elfogadandó és az országgyűléssel egyetértésben megállapítandó hitlevélben' feltételek még nem voltak egyetértőleg megállapítva és ebben az értelemben elfogadva és kiadva; vagyis ő tényleg a hitlevél kiadása nélkül koronáztatott meg.

József királlyá tételének és az ő országgyűlési koronázás által való királlyá válásának feltételei tehát az ő tényleges koronázása alkalmával mind még valóban nem forogtak fenn és az ő koronázásának és ez által királyságának törvényessége ez alapon meg volt támadható.

E megtámadhatóság pedig még az 1687: 2. tc.-nek érvényesként elfogadása mellett is fennállhatott, mert ez a törvény, melyet általában mint a trónörökösödést kimondó törvényt fogtak fel és alkalmaztak, tulajdonképpen még nem mondta ki a királyi széknek eo ipso az öröklés erejénél fogva a fiági elsőszülöttség rendén következőre való átszállását, hanem csak azt mondta ki, hogy ezentúl mindig az elsőszülöttség rendje szerint következő fog az országgyűlési megkoronázás által királlyá tételni a megállapított hitlevélben" biztosítások elfogadása és kiadása után, ez pedig I. József nézve később sem következett be.

Mindezt azonban akkor így, szabatosan, nem formulázták meg és nem mondták ki. Nyilvánvalóan csak annak tudatában voltak, hogy a koronázás körül nem volt minden úgy, ahogy kellett volna, de a hibákat és hiányokat tisztán nem látták és a következményeket levonva, annak kapcsolatait nem egészen megfelelő helyen keresték. De kétségtelen, hogy a Rákóczi-felkelés amaz álláspontjának, amely I. József királyságának törvényességét kérdé-

sessé tette, megvolt az alapja és a Rákóczi által összehívott ónodi országgyűlésnek 1707. június 14-én kelt határozata, amely feloldottnak tekintette és hirdette az országot I. József uralma alól, a közjogi megalapozottságot e tekintetben egészen nem nélkülözte.

Az I. József által később, 1708. február 29-re összehívott országgyűlés szintén foglalkozott e záradékkal és következményeivel, de abból József királyságának törvénytelenességét nem vonta le, hanem azt törvényesnek fogadva el, igyekezett a becsúsztatott záradék veszélyességét ellensúlyozni és az alkotmánybiztosítékok tekintetében az azelőtti jogi helyzetet helyreállítani. Megegyezés azonban az országgyűlés és I. József között nem jött létre és az egész kérdést I. József halála és a szatmári béke után, csak az 1712—5. évi országgyűlés rendezte az 1715. évi 1., 2. és 3. törvénycikkekben. A becsúsztatott záradékot már az sem bírta kiküszöbölni, de veszélyességét csökkentette.

10. A felkelés célzatának elérésére szolgáló eszközök között első helyen szerepel maga a fegyverfogás, fegyveres ellent állás. E fegyveres ellenállás kezdetben mint két magános alattvaló felhívására csak szűk körben meginduló, később mind szélesebb körökre terjedő, részben már a megyék, tehát az állam önkormányzati szervei által is szervezett mozgalom jelentkezik mindaddig, míg az 1705. évi szeptember 12-től október 3-ig tartott szécsényi gyűlésen megalakult «szövetség»-ben határozott jogi formát nem nyert.

A fegyveres ellentállás és annak irányítására és szervezésére megalakított szövetség jogosságát szintén két szempontból kell megítélni. Először, mint a legmagasabb államhatalmi szerv részéről elkövetett alkotmányjogi sérelmek elleni ellentállás egyes alattvalók, majd azok összességét képviselő szerv részéről, másrészt, mint külföldi államhatalmi tényezők ellenséges magatartásának visszaverését.

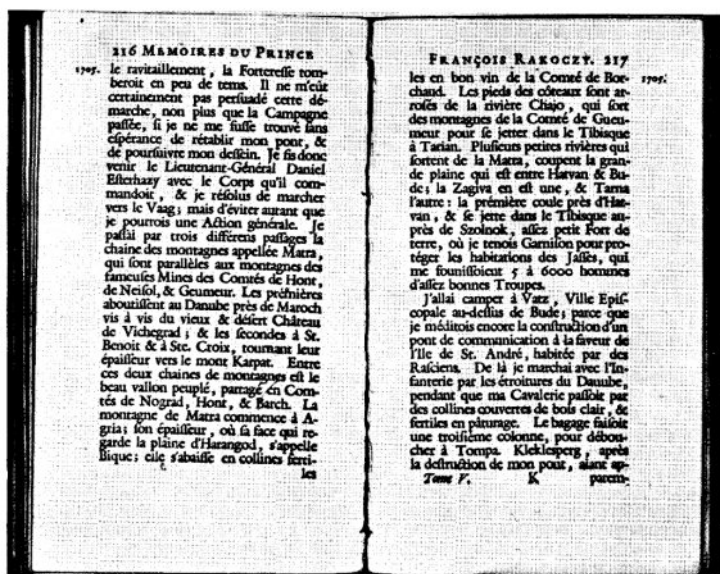
Az első szempontból, amennyiben a törvényes király és hatóságai ellen irányult, az akkor érvényben álló formai jog szempontjából jogosulatlanak és lázadásnak minősül, a második szempontból a jogosultságát nem lehet megtagadni.

Az első szempontból való jogosultságáról, legalább bizonyos mértékig, lehetett volna szó, ha akkor már az Arany Bulla ellentállási záradékát az 1687: 4. te. nem törölte volna el. Rákóczi kezdettől fogva azon a közjogi állásponton állott, hogy ez a törvény épp úgy, mint a trónörökösödést kimondó két törvény (1687: 2. és 3. te), érvénytelen, s hogy az ellentállási jog még fennáll, de hogy e felfogás mennyiben állhatott meg s mennyiben nem, azt már láttuk.

A felkelés jogosultságát nem lehet azonban megtagadni ama másik szempontból, amelyből az mint idegen államhatalmi tényezők ellenséges magatartásának visszaverése minősül, s e szempontból az Arany Bulla ellentállási záradékának eltörlése egészen mellékes, mert hiszen az belső államhatalmi szervek közötti viszonyra s nem idegen fejedelemmel szemben követendő magatartásra vonatkozik.

E szempontból csak az a kérdés merülhet fel, vajjon indokoltnak és jogosnak minősíthető-e külföldi államhatalmi tényezők elleni eljárás, esetleg hadakozás magánosok részéről, akik akkor törvényes hatósági joggal nem, vagy még nem bírtak. E kérdés már nem annyira csak a tételes jog, mint inkább az erkölcsi követelmények szempontjából ítélendő meg.

Az államot ellenséges jellegű cselekményekkel szemben megvédeni, első sorban az államhatalmi szerveknek s különösen a végrehajtó hatalmi szerve-

Rákóczi franciául írott Emlékiratainak 2. és 3. oldala.

zetnek a feladata, s erre szolgál az annak rendelkezésére álló karhatalmi eszköz, a fegyveres erő. Ha és amennyiben azonban ez nincs abban a helyzetben, hogy ennek a rendeltetésnek megfelelően, akkor e kötelesség elvégzésének feladata természetesen másra, esetleg a magánosokra hárul, akik e tekintetben jogosultaknak tekintendők a megfelelő szervezkedésre.

Abban a sajtáságos és fonák viszonyban, melyben Magyarország az idegen uralkodók alatt állott, ez a helyzet majdnem állandóan fennforgott. A külföldi uralkodó, mint idegen államhatalmi szerv, a magyar államiság elnyomására törekedett, tehát ő mint a végrehajtó hatalmi szervezet feje, az

államiság megvédelmezését nem teljesítette, sőt ellenkezőleg, éppen ő tanúsított az országgal szemben ellenséges magatartást, ő volt az ellenség. Az ő magyar államhatalmi segédzervei tőle függvén, e védelmet csak úgy teljesíthették volna, ha vele szemben az engedelmességet megtagadták volna, nyíltan vagy titkos összeesküvésben. A nyílt megtagadásra nem került a sor, a titkos összeesküvést megkísérelte a Wesselényi—Nádasdy—Zrínyi-féle összeesküvés, de ennek a magyar államiság megvédelmezése nem sikerült s a kísérlet az idegen uralkodó ellenséges magatartásának csak győzelmére és a magyar államiság még nagyobb elnyomására vezetett.

Ily körülmények között nem maradt más, mint hogy az államiság megvédését az ellenséggel szemben maguk a magánosok vegyék kezükbe és e célból szervezkedjenek. Ez történt a Bocskay- és Thököly-felkeléssel és ez történt II. Rákóczi Ferenc felkelésével is.

Ezt az eljárást már nem lehet jogosulatlan lázadásnak minősíteni, mert az ország önállóságának és államiságának, idegen hódító ellenséges hatalmával szemben való, erkölcsileg és az eszmei jog szempontjából teljesen igazolható önvédelme volt.

A magánosok e célból való szervezkedése már az által megindult, hogy Rákóczinak és Bercsényinek Brzezany-ból kelt felszólítására mindenki az ő vezetése alá rendelte magát, s ezután 1705. szeptemberében a Szécsényben tartott gyűlésen formászerűen is megalakult a «Magyarország szabadságának megvédésére szövetkezett rendeknek a confoederatiója», amely pontokba foglalt szervezet és alkotmány szerint működött tovább és átvette az ország kormányzását, amennyiben abból az ellenséggé vált uralkodó hatalmi eszközei kiszorultak.

Bár e szervezetnek elnevezését lengyel mintára állapították meg, az lényegileg igen távol állott a lengyel konföderációktól s egészen a magyar közjog talajában gyökerezett. Tulajdonképpen nem volt más, mint helyettesítése annak az országgyűlésnek, amelyet 1687 óta törvényesen nem hívtak össze, amely tehát törvény ellenére nem működhetett. Elvileg ugyanazokból az elemekből állott, mint az országgyűlés, amennyiben ugyanazok hívtak meg rája. Tényleg is igen sok főurat, majdnem az ország összes vármegyéinek s városai nagyrészének képviselőjét magában foglalta s azon csupán az idegen uralkodó hatalmától függő országos és egyházi méltóságok hiányoztak, bár azok közül is résztvettek néhányan.

Összehívója természetesen nem a király volt, mert hiszen feladatát éppen a király, mint idegen államhatalmi tényező elleni állásfoglalás képezte, akivel szemben az ország önálló államiságát más, mint az akkor jogosult nemzetet feltüntető gyűlés nem is képviselhette. De miután ezt a feladatot a király által törvény ellenére össze nem hívott országgyűlés nem teljesíthette, feladatának önként, e más által az országgyűlésre nézve fennállott elvek szerint összehívott, tehát lényegileg országgyűlésre kellett hárulnia.

11. A Rákóczi-féle felkelés folyamán nagy szerepet játszott az erdélyi

fejedelemség is. Nem mindjárt kezdettől fogva, csak később összekapcsolódva,, de ekkor annál határozottabban és állandóbban.

Az erdélyi fejedelemség azokban az összeütközésekben, melyek a magyar nemzet és idegen uralkodóháza között megismétlődtek, mindig nagy és fontos szerepet játszott. Az erdélyi fejedelemség, mint a János királyt uraló Magyarországból kifejtett állami alakulat, képviselte az önálló, nemzeti jellegű magyar államiság gondolatát, szemben az idegen fejedelem uralma alá került királyi Magyarországgal, mely a gondolatot ugyan elvben igyekezett fenntartani, de a valóságban nem bírta érvényesíteni, míg az erdélyi fejedelemség azt hol kisebb, hol nagyobb mértékben megvalósította a török hatalomtól való függetlése mellett is, sőt részben annak következtében.

Csak természetes, hogy azokban a küzdelmekben, melyeket a királyi Magyarország szervezetének az állami önállóság érdekében az ellenségképviselő külföldi uralkodó és annak hatalmi tényezői ellen kifejtene kellett,, a magyar önálló államiság gondolatát képviselő erdélyi fejedelemségben támogatásra talált, és így az erdélyi fejedelemség fennállása az idegen uralom alá került Magyarország államiságának védelme szempontjából, hasznosnak és előnyösnek, annak megszűnése emerre károsnak és hátrányosnak tűnt fel.

Rákóczi Erdély eme jelentőségét nagyon jól felismerte, amint ez a többször említett «Histoire des révolutions»-ból kitűnik, megállapítván, hogy az osztrák uralkodók minden alkalmat felhasználtak, hogy Erdély birtokába helyezték magukat, mert tudták, hogy aki Ausztriát és Erdélyt, e szerinte gazdag, népes és termékeny tartományt bírja, a magyarokat két tűz közé szoríthatja és arra kényszerítheti, amire akarja (186., 329. lap).

Feltehető, hogy inkább ennek, mintsem egyéni hiúságnak és becsvágy-nak, vagy az ősoktól származó reminiscenciának kell tulajdonítani azt, hogy ő az erdélyi fejedelemségre olyan nagy súlyt helyezett és ahhoz annyira ragaszkodott. E mellett az erdélyi fejedelemségnek közjogi megalapozottsága is nyilvánvalóbb volt, mint a magyarországi rendek szövetsége által ráruházott «vezérlő fejedelemséggé, amelynek történelmi előzményei kevesebbek voltak és amelynek a formai jog szempontjából jogosultsága mindenesetre nehezebben volt megvilágítható és nyilvánvalóvá tehető, amennyiben a magyar rendek részéről támasztott felkelés jellemzett nemzetközi irányú jellege mégis összefonódott belső állam jogi jellegévei.

Az erdélyi fejedelemség ugyanis a Rákóczi-felkelés idején még a tételes formai jog szempontjából sem szűnt volt meg. Megszűnt volt a török hatalommal való kapcsolata és ennek helyébe a magyar királysággal való kapcsolata lépett, de maga a fejedelmi méltóság akkor még sem eltörülve, sem a magyar királyságba beolvastva nem volt.

A külön állami alakulatként közjogilag 1542-ben Magyarországtól elvált Erdély 1688-ban ismét Magyarország királyának uralma alá került. Ez az által történt, hogy 1688. évi május 9-én Erdély akkori fejedelmének, I. Apafá Mihálynak és az erdélyi országos rendeknek teljhatalmazottai I. Lipót magyar-

országi királynak Erdélybe küldött biztosával, Carafával szemben, Erdély három nemzetének pecsétjével okirati nyilatkozatot adtak ki, amelyben elfogadták I. Lipót magyarországi király fennhatóságát s őt és utódait az 1687. évi pozsonyi országgyűlési végzések értelmében törvényes uruknak ismerték el.

Hogy ez milyen külső mellékkörülmények és befolyások mellett történt, azzal most nem kell foglalkoznunk, de meg kell még állapítani, hogy ezt a nyilatkozatot az erdélyi országgyűlés még ugyanazon év júniusában elfogadta és megerősítette.

Egyúttal azonban a már előbb megindult tárgyalások folytatódtak az erdélyi országgyűlés kiküldöttei és a bécsi udvar között az erdélyi fejedelemség jogainak biztosítása végett, amelyek az I. Lipót által 1690. október 16-án kiadott diplomához vezettek, amelyben ő mint Erdély törvényes ura szabályozta Erdély közjogi viszonyait. Ennek alapján, miután Thökölynek az időközben megkísérlett fejedelemsége nem tarthatta magát, az erdélyi országgyűlés 1691. február 7-én letette a hűségesküt I. Lipót irányában. A jelzett diplomát I. Lipót némi módosításokkal 1691. december 4-én újra kiadta s ez lett azután Erdély közjogi állásának alapja egészen 1848-ig.¹⁰

E diploma szerint Erdély Magyarország királyának fennhatósága alá került, de az erdélyi fejedelmi állás és méltóság nem szűnt meg. Erdélynek fejedelme akkor már a kiskorú II. Apaffi Mihály volt. Őt a diploma fejedelmi állásában meghagyta, csupán azért, mert húszéves kora előtt a kormányzásra nem érett, intézkedett serdültsége koráig leendő neveltetése és a tartomány igazgatása iránt. Igaz, hogy a diploma azután arról, hogy II. Apaffi Mihály után is betölthető-e a fejedelmi szék, valamint arról, hogy a fejedelemnek milyen jogköre legyen, nem szól, míg Erdély kormányzatának a régi vajda utódjaként megjelölt főkormányzó által való vezetéséről, mint állandóról intézkedik; ebből azonban még nem következett feltétlenül a fejedelmi állás későbbi megszűnése.

II. Apaffi Mihály serdültsége korának elérével, 1695-ben nem léphetett be ugyan fejedelmi tisztebe, mert abban Bécsből megakadályoztatott s végül 1697-ben lemondásra és jogainak Lipót királyra való átruházására kényszerített, de ez már nem felelt meg az 1691. évi diploma rendelkezéseinek, s e diploma alapján nem lett volna jogi akadálya, hogy a lemondással megüresedett fejedelmi szék választással betöltessék, persze csak mint a magyar királynak alávetettségben levő méltóság.

Hogy az erdélyi fejedelemség ilyen értelemben fennállhat, azt elismerte az I. József magyar híveinek az ónodi országgyűlést megelőzőleg Bécsben összeült gyülekezete is az általuk kidolgozott «Opinio»-ban.

Erdély fejedelmének címét magyar királyi címe mellé nem is vette fel más, csak III. Károly erdélyi vonatkozású okiratokban, p. o. az 1723. dec. 30-án kiadott erdélyi *pragmatica sanctio*ban, s a külön fejedelem választásának jogát csupán az erdélyi 1744: 2. te. törülte el, úgyhogy a fejedelmi jogok-

nak a királyi jogokba való beolvasztása az erdélyi közjog értelmében csak ezen az alapon lett törvényessé.

II. Rákóczi Ferencnek tehát 1704. július 8-án történt erdélyi fejedelemmé választása és annak általa történt elfogadása maga még nem ellenkezett volna Erdély közjogi állásának az 1691. évi leopoldi diplomában történt szabályozásával. Ez a választás azonban éppúgy, mint a későbbi (1707. évi, áprilisi) fejedelmi beiktatás a királyi Magyarországtól való előbbi függetlenség álláspontján állott és ennyiben valóban ellentétben volt az 1691. évi rendezéssel.

A többször említett «Histoire etc.» (330—333., 443. lap) szerint Rákóczi abban a felfogásban volt, hogy az 1648. évi osnabrücker (vesztfáliai) szerződéssel szuverén és függetlennek nyilvánított Erdély és Magyarország, illetve a császár közötti viszonyok alapja még mindig az a szerződés, amit I. Apaffi Mihály megbízottai (élükön Haller Jánossal) 1686. június 28-án kötöttek Bécsben I. Lipóttal. E szerződésben Erdély, eltekintve egyik kétértelműen megszövegezett ponttól, valóban még mint önálló állam szerepel, amelyben a császár Erdély fejedelmének és rendéinek fegyveres segítséget ígér, de elismeri Apaffi Mihály fejedelemségének törvényességét s biztosítja a jövőre a fejedelmválasztás szabadságát. Azonban a fejedelem jóváhagyásának fenn tartásával kötött eme szerződést éppen Apaffi nem erősítette meg és a helyébe 1687. október 27-én Apaffi és I. Lipót nevében Károly lotharingiai herceg között, Erdélynek császári katonasággal való megszállása és ennek ellátása tárgyában még mindig Erdély szabadságának, vagyis függetlenségének biztosítása mellett, Balázsfalván létrejött ideiglenes szerződés¹² tárgyaltan lett a fentebb ismertetett 1688. évi alávétéssel és ez alapon Erdély jogi állásának 1690 és 1691-ben történt szabályozásával, amelyen viszont az ifj. Apaffi Mihálynak lemondása jogilag semmit sem változtathatott.

Hogy az 1688—1691-ig történt tényeket szintén mint a körülmények kényszere és befolyása alatt létrejöttnek kell minősíteni, az kétségtelen és II. Rákóczi Ferenc fejedelemmé választása és beiktatása csakugyan eme tények figyelembevétel nélkül azon az alapon történt, hogy Erdély függetlenségének megszüntetése és a magyar király fennhatósága alá helyezése törvénytelen és érvénytelen.

A Rákóczi-felkelés folyamán tartott békealkudozások, így különösen az 1706-ban tartott ú. n. nagyszombati tanácskozásoknak egyik fontos pontja volt az a követelés, hogy Erdélynek az osztrák háztól való függetlensége a szabad fejedelmválasztás alapján visszaállítsassék; de ez a pont is egyike volt azoknak, amelyekben az uralkodó nem engedett. Később, 1709 elején megtétetett, úgy látszik, az az ajánlat is, hogy az erdélyi fejedelemség mint a magyar királytól függő hűbér tartassék fenn.¹³

Az erdélyi fejedelemség ilyen értelmű fenntartása már egészen össze lett volna egyeztethető az 1691. évi leopoldi diplomával, úgyhogy annak el nem fogadására közjogi szempont okul nem szolgálhatott. Ha az osztrák

rák ház hatalmi tényezői mégsem fogadták el, ennek már csak politikai okai lehettek.

Hogy azután az ilyen állásban levő erdélyi fejedelemségnek meg lett volna-e az a politikai értéke, amelyért arra Rákóczi olyan súlyt helyezett, az persze kérdéses.

12. A felkelés célzatának elérésére szolgáló eszköz volt még a XIV. Lajos francia királlyal való szövetség is, valamint más uralkodókkal való érintkezés.

Hogy ez politikai szempontból indokolt, célszerű és észszerű volt-e, az vizsgálatunknak nem tárgya. Közjogi szempontból csak azt kell megállapítani, hogy milyen megítélés alá esik az az eljárás, hogy az alattvalók és azoknak szervezete saját uralkodójukkal szemben idegen hatalomhoz fordulnak és azt azzal szemben háborúra igyekeznek bírni; tőle saját fegyveres ellentállásukra támogatást kérnek és nyernek.

Első pillanatra ez az eljárás szembetűnő hűtlenségnek, pártütésnek mutatkozik. Ámde ha valahol, e kérdés elbírálásánál különösen jön figyelembe az egész felkelés természetének megítélésénél végighúzódó az a körülmény, hogy ez a mozgalom nem annyira az alattvalók részéről saját államhatalmuk elleni lázadás jellegével, mint inkább a nemzet részéről ellenséges idegen hatalom elleni valóságos háború jellegével bírt és az ily háborúban más harmadik hatalomhoz fordulni és annak támogatását keresni, szokásos és jogosult. És tekintettel arra, hogy e háborúban a nemzet nagyrészt nélkülözni volt kénytelen a törvényes állami szervezetnek hatalmát és erejét, sőt az ellenséges hatalom még azt is ellene használta fel és érvényesítette, az ezáltal veszélyeztetett és megtámadott államiságának megvédése csakis valamely külső hatalom segítségével sikerülhetett. Ilyen hatalom volt a régebbi időben Erdély és a török birodalom s ilyennek tekintette Rákóczi XIV. Lajost is. A brzezanyi manifesztumban kijelenti: «Isten, a minden országok igazságos ura és bírása véletlen és váratlan zavarokba bonyolította a Magyarországot régóta sujtoló német nemzetet és ekként utat és alkalmat nyújtott a magyar nemzetnek régi szabadsága visszaszerzésére. Nem mulasztotta el ennél fogva e cél kivitelére kikérni azon keresztyén királyok segedelmét, akiről föltette, hogy a méltatlanul elnyomott Magyarország iránt szánalmat éreznek.»

Tehát Magyarországnak a német nemzet elleni védekezéséhez kereste egy harmadik állam segélyét s nem az alattvalóknak hazájuk alkotmányos rendje elleni lázadásához. Rákóczi számítása nem vált be, a «legkeresztyénibb» királyba helyezett bizalom nem igazolódott s felkelése a szatmári békének nevezett alávetéssel végződött, az 1715. évi XLIX. te. 2. §-a pedig őt mint törvényes királyának és a hazának nyilvános ellenségét, árulót és az igazi szabadság kiforgatóját jogvesztetté nyilvánította (proskribálta).

13. Az előzőkből kitűnhetett, hogy a Rákóczi-felkelés mind indokai, mind célzata és mind eszközei tekintetében, erkölcsi szempontból és az eszmei igazságosság szempontjából jogosultnak minősítendő, miután az nem a törvényes király és a törvényes jogrend ellen, hanem külföldi hatalomnak az

ország államiságát elnyomni, megsemmisíteni törekvő, ellenséges magatartása és tényei ellen irányult.

Hogy ez a külföldi hatalom egyúttal formailag Magyarország törvényes királya is volt, az ezt a felkelést e szempontokból nem teszi jogellenessé, mert ha a törvényes király képében és hatalmával eljáró tényező az ország ellenségeként viselkedett és annak fenntartása és megvédése helyett megsemmisítésére törekedett, megfosztotta magát a jogcímtől arra, hogy az állam lényeges alkotó eleme, annak népe, neki engedelmeskedjék s a hazának ellenségei, árulói és az igazi szabadság, vagyis az állami önállóság kiforgatói nem Rákóczi és hívei, hanem a külföldi uralkodó, annak hívei és támogatói voltak. Ennélfogva a szécsényi gyűlésről kiadott szövetséglevélben teljes következetességgel kötelezheték magukat a szövethozók a hűtlenség és hazaárulás büntetésének terhe alatt e szövetségre és annak céljára és az ónodi gyűlés határozata is következetesen indult ki ezekből a szempontokból, midőn azokat, akik a Rákóczi vezérlete alatt állott szövetséghez nem csatlakoznak, a haza nyilvános ellenségeinek nyilvánította.

Kétségtelen, hogy sokan, akik e mozgalomhoz nem csatlakoztak azért, mert e mozgalom sikerében nem bíztak és azt kilátástalannak vagy indokolatlannak s célszerűtlennek tartották, szívükben és lelkükben jó és hű magyarok voltak és mint ilyenek törekedtek azt a helyzetet fenntartani, melyben a tényleges viszonyok kényszerítő hatása alatt a formai jogrendnek megfelelően az ország idegen fejedelmek uralma alatt állott, a tapasztalatok után is bízva abban, hogy az ország alkotmányos önállása így is fenntartható; de ezt a magatartást az idegen uralkodó iránt tartozó hűségéből következtetni csak a rosszul értelmezett «loyalitas» alapján lehet, mert ily hűséget külföldi uralkodó csak akkor igényelhet, ha az a haza iránti hűséggel összeegyeztethető. Hogy ezt a két irányú hűséget és az abból származtatott köteletséget annyiszor nem lehetett összeegyeztetni, ez annak a fonák és természetellenes helyzetnek, melybe az ország jutott, kikerülhetetlen következménye volt és 400 éven át Magyarország annyi hű és nagy fiának tragédiáját okozta.

A jelzett szempontok tehát a Rákóczi-felkelést jogosnak tüntetik fel. Ez a felfogás a nemzet érzületében és közvéleményében régen megszilárdult. A tételes, formai jog szempontjából azonban az 1715: XLIX. te. 2. §-a alapján kellett ezt a kérdést megítélni mindaddig, amíg az 1906: XX. te. ezt a rendelkezést el nem törölte és II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai emlékének országos költségen megörökítését el nem rendelte.

E törvénycikk ezáltal Rákóczinak azt az eljárását, amelyért az 1715. évi XLIX. te. elítélte, igazolta és azt most már a tételes formai jog szempontjából sem kell jogosulatlannak minősíteni.

JEGYZETEK.

- 1 Szalay L.: Magyarország története VI. 91. lap.
2 Közli egész terjedelmében: Katona: *História critica* XXXVI. k. 288. s köv. 1.
3 Katona: i. m. XXXVII. k. 36. lap.
4 Rákóczi: *Histoire des revolutions* V. k. 99-149. 1.
5 Az említett mű kis kiadása: I. k. 113—127. lap.
6 Archívum Rákócziánium, II. oszt. II. k. 115. 1.
7 Túrba G.: *Die Grundlagen der Pragmatischen Sanktion*; Bécs és Lipcse, 1911.
8 Túrba: i. m. 13., 48., 50., 246., 258. lap.
9 Archívum Rákócziánium II. oszt., II. k. 147., 148. 1.
10 Ladányi G. A magyar királyság alkotmánytörténete II. k. 280—293. lap, és
Lukinich: Erdély területi változásai 548—570. lap.
11 Zsilinszky M.: Az 1708. országgyűlés történetéhez. 16. lap.
12 Ladányi: i. m. 258., 264. lap; Lukinich: i. m. 506—548. lap.
13 Archívum Rákócziánium, II. oszt., III. k. 425. 1.